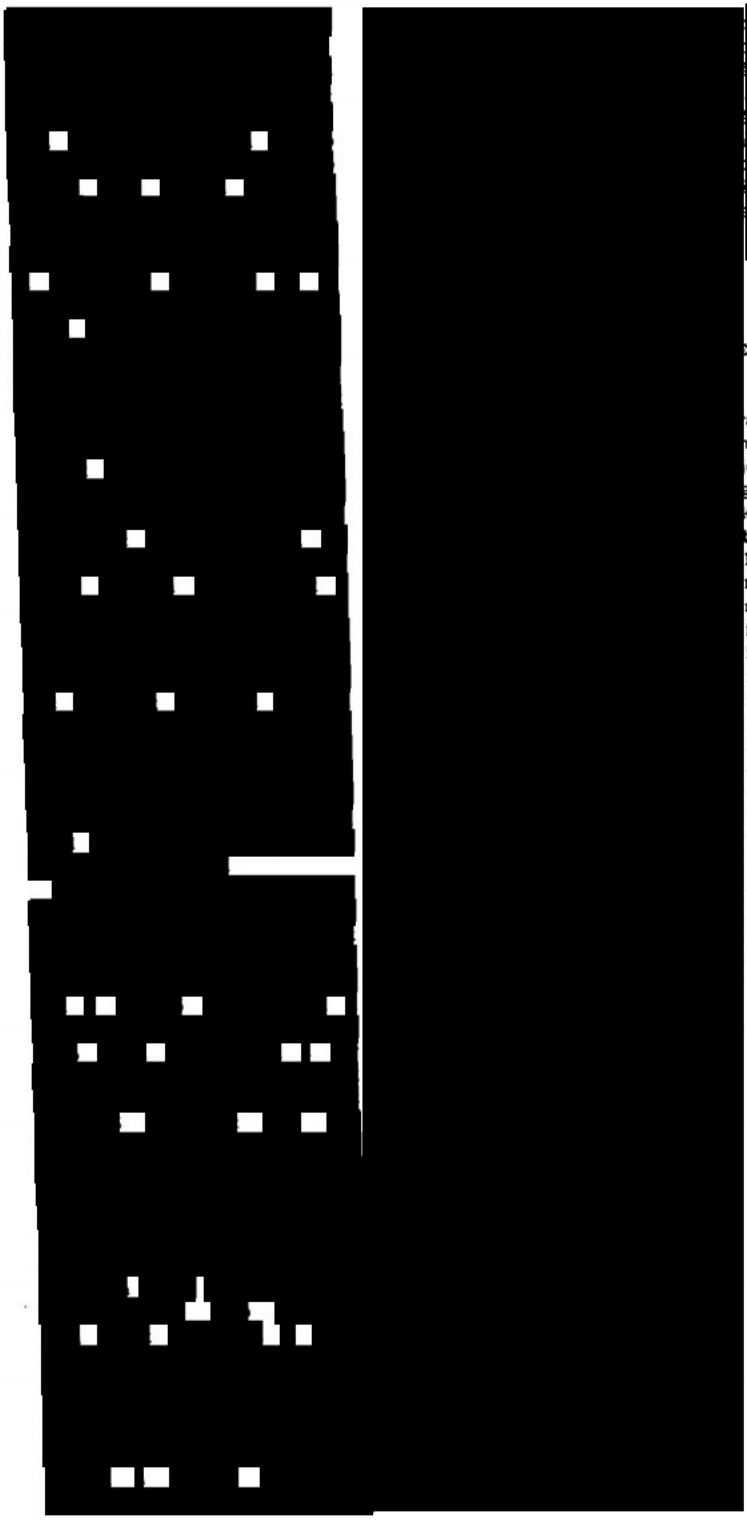

Günther Kaiser: Kriminologie. Eine Einführung in die Grundlagen*

I. Újabb, értékes könyvvel gyarapodott az utóbbi időszak kriminológiai szakirodalma. Nemrégen jelent meg immár negyedik átdolgozott kiadásban G. Kaisernek a kriminológia átfogó értékelését tartalmazó monográfiája, amely 1978-ban spanyol, 1979-ben orosz nyelven is napvilágot látott. A kriminológia tudományának jelenlegi fejlettségi szintjén a szakirodalom ismerői körében az ilyen, a tudományágat alapjaiban feldolgozó munka már közel sem hat olyannyira az újdonság erejével, mint akár e könyvnek első kiadása egy évtizeddel ezelőtt. Évente több hasonló jellegű mű kerül ki a nyomdákból anélkül, hogy pusztán csak a kriminológia egészének bemutatására irányuló törekvése miatt a hazai szaksajtóban visszhangot keltene. Önmagában e kötet témája sem indokolná sem azt, hogy részletesen ismertessük, sem azt, hogy néhány gondolatával kapcsolatban saját véleményünknek is hangot adjunk. Mindenképpen figyelmet érdemel azonban egyrészt a szerző, akinek életútja, eddigi tevékenysége joggal mondható a megszokott tudósi pályától sok tekintetben eltérőnek, másrészt az a gondos feldolgozás, a lenyűgöző szakirodalmi tájékozottság és a legújabb kutatási irányzatok kritikai bemutatása, amelyek alapján G. Kaiser munkája nem egy a sok kriminológiai kézikönyv közül, hanem olyan alapmunka, amelyet e tudományág művelése körében nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Günther Kaiser 1928-ban született. Fizikai munkásból vált — is-

* C. F. Müller Juristischer Verlag. Heidelberg, Karlsruhe, 1979.

merői körében szinte csodálattal övezett szorgalma, akaratereje és nem utolsó sorban szellemi képességei eredményeként — jogtudós.

Első tanulmányai 1958-tól láttak napvilágot. Ezekben főként az ifjúságra jellemző randalírozó, erőszakos bűncselekmények problémáival foglalkozott. Rendszeresen már évente több cikkel — 1966-tól jelentkezik a szaksajtóban. Ekkortájt alakul ki széles érdeklődéskör. Egyidejűleg foglalkoztatják a kriminológia fejlődéstendenciái, a jóléti társadalom bűnözésének okai, valamint a büntetési rendszerben fellelhető anomáliák.

1969-ben habilitál a tübingeni egyetem jogi fakultásán a „Kriminológia és a büntetőjog" című értekezésével. 1970-től élete a freiburgi „Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht"-hez kötődik. Kezdetben az intézet tudományos munkatársaként, 1973-tól viszont már az Európa-hírű intézet társigazgatójaként fejti ki tevékenységét. 1971-től a Freiburgi Albert Ludwig Egyetem címzetes egyetemi tanára is.

Elsődleges tevékenysége a Max Planck Intézet kriminológiai munkájának irányítása, amelyet — e sorok írói közvetlen személyes tapasztalataik alapján is tanúsíthatják — igen magas színvonalon és jó hatásfokkal végez. Ezen kívül rendszeresen oktatja az egyetemi ifjúságot, de említett tevékenységei nem akadályozzák meg abban, hogy továbbra is a nyugatnémet büntető-jogtudományi szakirodalom egyik legtermékenyebb szerzője maradjon. Jól példázza ezt, hogy 1979 végéig már több mint száz tanulmánya, illetve monográfiája jelent meg. Tevékenysége elsősorban a kriminológia általános kérdéseivel, a fiatalkorúak büntetőjogával, a büntetésvégrehajtással és a kriminálpolitikával kapcsolatos témakörökben meghatározó. Nem hagyható el átmeneti „kitérője" a közlekedési bűnözés területére sem. Csaknem ötszáz oldalas monográfiája többek között hazai közlekedés-kriminológiai felfogások kialakítására is döntő hatást gyakorolt. Amihez hozzányúl, azt tudományos alapossággal vizsgálja, elemzi. Igazi rendszerező, szintetizáló elme. Alaposság, széles látókör emeli a többi nyugatnémet büntető jogtudományi szakember fölé. A változásokat állandóan figyelemmel kíséri, ami lehetőséget nyújt ahhoz, hogy — olykor csak finom, árnyalatnyi hangsúlyeltolással — változtasson korábbi álláspontján, folyamatosan igazodjon a jelen realitásaihoz. Ez jól tükröződik a szocialista országok kriminológiájának értékelésekor, amelyre még visszatérünk.

2. Az ismertetésre szánt könyv 370 oldal, és lényegében tankönyv jelleggel íródott. Ez már eleve lehetetlenné teszi tartalma teljes ismertetését, így — az itt következő vázlatos áttekintésen túl — csak arra törekedhettünk, hogy néhány, a mai hazai kriminológiát és e sorok íróit különösképpen foglalkoztató részletkérdést boncolgassunk.

A mű első, általános részében áttekintést nyújt a kriminológia fogalmáról, feladatáról és szerepéről (1. fejezet), a tudományág kialakulásáról (2. fejezet) és a jelenkor fejlődési tendenciáiról, a különféle kriminológiai iskolákról (ideértve az ún. szocialista kriminológiát is), valamint az összehasonlító kriminológiáról (3. fejezet). Kiemelten foglalkozik a bűncselekménnyel, a bűnelkövetővel, valamint a büntetőjogi jellegű társadalmi kontrollal (4. fejezet). Részletezi a bűncselekmény áldozatainak problematikáját (viktimológia), a büntettessé válás különféle szűrőit, valamint a bűnügyi prognózis egyes kérdéseit. Áttekintést nyújt a büntetőjogi szankciók kriminológiai aspektusairól, majd nagy terjedelemben tárgyalja a kriminálstatisztikákban regisztrált bűnözés és a latens bűnözés viszonyát, összefüggéseit, s végül áttekintést ad a bűnözés okairól kialakított elméletekről (5. fejezet).

A könyv második, különös része néhány speciális — de jelentőségében mindenképpen kiemelkedő — bűnözési jelenséggel foglalkozik. Elsőként a fiatalkori bűnözést veszi bonckés alá (6. fejezet), amit egy speciális nyugat-európai problémakör, a vendégmunkások bűnözése követ (7. fejezet), majd az agresszió és az erőszakos bűnözés kapcsolatát taglalja (8. fejezet), a tulajdon elleni bűncselekmények közül külön is részletezi az üzleti lopást és a közlekedési eszközök ellopását (9. fejezet). Ezt a Fehérgalléros bűnözés a társadalmi kritika és a valóság között c. 10. fejezet követi, majd végül a közlekedési bűnözést és az ezen a területen alkalmazott szankcionálási gyakorlatot foglalja össze (11. fejezet).

3. Úgy gondoljuk, nem volna célszerű figyelmen kívül hagyni, hogy milyen képet alkot a szerző az *európai szocialista országokban művelt kriminológiáról*. Annál is inkább külön ki kell emelnünk ezt a témát, mert Kaiser professzor másfél évtizede figyeli az országainkban folyó tevékenységet, s erről a nyugatnémet szakvéleményt rendszeresen tájékoztatja. Ha ezeket a munkákat egymás mellé tesszük, jól észrevehető bennük az előzőekben már említett szemléletváltozás. Ebben természetesen nagy segítséget jelentettek a találkozások, különféle rendezvények, konferenciák, kongresszusok alkalmával lefolytatott formális és informális viták csakúgy, mint a szocialista országokból érkező ösztöndíjasok hosszabb tartózkodása során kialakuló eszmecserék, de legfőképpen az utóbbi években már világnyelveken is napvilágot látott szocialista kriminológiai munkák, főként monográfiák. Amíg korábbi írásaiban (főként az 1966-ban megjelentben) a szocialista országokbeli kriminológiának elsősorban a hiányosságaira helyezte a hangsúlyt; addig már az 1971-ben közreadott első kriminológia-tankönyvben is felhívta a figyelmet az egyes szocialista országokban folyó, sokban hasonló, de a speciális problémákat előtérbe toló, és ezért részben eltérő kriminológiai irányzatokra. Értékítéletét ekkor azonban még csak a számára könnyen elérhető (német nyelvre lefordított) szovjet és NDK kriminológiai megállapításokra korlátozta.

Kétségtelen tény, hogy az utóbbi évtized az európai szocialista országokban számos kriminológiai újdonsággal szolgált. Amíg a 60-as években az alapok küzdelmes lerakásával kellett elsősorban vinskodni (s ezt a polgári kriminológusok, így Kaiser professzor is hajlamosak elfelejteni), addig a 70-es évek kezdetétől megindult a valóban lendületes, átfogó munka. A

60-as évek végén számon kért hiányosságokat (így a szakkriminológiák kialakulatlanságát) azóta már „teljesítettük".

Ami a jelenlegi helyzetet illeti, a szerző — részint korábbi szovjet és NDK, de főként az elmúlt 3 év alatt napvilágot látott NDK, szovjet, lengyel, csehszlovák és magyar (Vermes Miklós Leidenben megjelent munkája) kriminológiai könyvek, tanulmányok alapján — felhívja a figyelmet az európai szocialista országokban művelt kriminológia néhány, saját véleménye szerint is a nyugati kriminológiától alapvetően eltérő, s általa pozitívan értékelt vonására. Ezek egyike, hogy a szocialista kriminológia célirányos. Feladatának a gyakorlat közvetlen alátámasztását választja, azaz a kutatási tapasztalatoknak a bűnüldöző szervek részére való rendelkezésre bocsátását. Éppen ezért igen nagyfontosságú az okkutatás és a megelőzési intézkedések szerves egységbe foglalása. Ugyanakkor hiányolja, hogy noha a szovjet kriminológia a polgári kriminológiától alapjaiban elhatárolja magát, azonban az általa tanulmányozott művek az általánosságokon túlmenően az alapelvek egybe nem vehetőségének részleteivel — akárcsak a szocialista szociológia és a jogtudomány — nem foglalkoznak.

Úgy véljük, helytelen volna e megállapítás mellett akár szó nélkül elmenni, akár azt kategorikusan visszautasítani. Az a tény, hogy egy, a szocialista kriminológia iránt inkább rokonszenvvel, de legalábbis higgadt tárgyilagossággal közelítő tudós ilyen megállapításra jut, bizonyos dolgokat jelez. Egyrészt emlékeztet saját múltunkra, amikor valóban szívesebben szóltunk a bűnözés importjáról, mint a bűnözésnek a társadalmi-gazdasági fejlődés adott fokán meglevő okairól. Másrészt tény, hogy az információ-áramlás még mindig túlzottan egyirányú. A szocialista világrend kriminológusai jól ismerik a polgári nézeteket. A fordított irányú tájékozottság azonban sokkal hiányosabb. De tárgyilagosan azt is meg kell állapítanunk, hogy nemcsak a nyugati félteke tudósaiban van a hiba. Ahhoz, hogy nézeteinket árnyalataiban is megismerhessék, többet és jobban kell reklámoznunk magunkat. Részint a nemzetközi összejöveteleken való szereplésekkel, részint tanulmányok, de főként monográfiák erőteljesebb külföldi — elsősorban a nagy nyugati világnyelveken történő — megjelentetésével.

Tény ugyanakkor az is, hogy az eltérőségnek még nem minden részletét munkáltuk ki kellő alapossággal. Ezúttal csak jelzésszerűen utalunk arra, hogy az elmúlt húsz év alatt — megint csak az itt-ott megjelenő általánosságokon túlmenően — egyáltalán nem foglalkoztunk még a társadalmi osztály- és rétegtagozódás, valamint a bűnözés, bűnelkövetés specifikumaival. A jövőben ez a terület nyilvánvalóan egyike lesz azoknak, ahol részint a jelenlegi társadalmi problémák egymással, részint a múlttal és a külső környezettel való kapcsolataira inkább fény derülhet.

G. Kaiser igen jól érzékeli a szocialista kriminológia egyik fő vonását. Nevezetesen azt, hogy minden kérdés hátterében a marxista-leninista ideológia áll. Rámutat arra is, hogy e bázisra építve keresi az optimális társadalmi kontroll bűnügyi tudományi, sőt újabban irányítástudományi eszközeit. Sajátosan találkozik itt a polgári kriminológiának a marxista felfogásról kialakított egyik leglényegesebb ellentmondása. Egyrészről elismeri, hogy ez a szemléletmód és a kutatások tudatos korlátok közé szorítása a már teljesen „vagabund" nyugati pluralista kriminológiai kutatásokhoz képest előrelépést jelent; másrészről viszont kifejti azt az álláspontját is, hogy a marxista—leninista metodológiai kapcsolat a kritikai lehetőségek beszűkülésének következményével jár. Úgy véljük, hogy álláspontunkat nem kell — de legalábbis nem ehelyütt kell — megvédenünk, alátámasztanunk. Hiszen a két gondolat egybekapcsolása önmaga helyett beszél: ha elfogadjuk azt, hogy a kriminológia művelése nem hobby, nem egyes emberek unalmas óráinak céltalan elfecsérlése, hanem munka, amelynek mindig célja is van, nem kétséges, hogy — szemben számos, ekletikusnak tekinthető és a gyakorlati élettel már-már semmiféle kapcsolatot nem tartó polgári irányzattal szemben — a szocialista kriminológia (hiányosságai ellenére is) előremutatóbb.

A könyv írója a polgári és a szocialista kriminológia legfőbb különbségét abban látja, hogy míg a jelenlegi polgári kriminológiai irányzatok a büntetőjogi társadalmi kontroll legitimitását megkérdőjelezik (ld. pl. a devianciáról szóló nézeteket), addig a szocialista országokban a társadalmi ellenőrzés rendszere alapvetően nem kérdéses. Így tehát — véleménye szerint — amíg az elsőként említett irányzatok célként a bűnelkövetés megmagyarázását tűzik ki, addig a szocialista országok a bűnözés megszüntetését.

Ezen a ponton azonban úgy tűnik, hogy a szerző az interpretáció során még mindig rabja marad a korábbi, főként a szovjet és az NDK irodalomban túlhangsúlyozott, a bűnözés problémáját vulgarizáló magyarázatoknak. Mint korábbi munkáiban, ezúttal is nyomatékkal idézi azt a felfogást, amely szerint: mivel a bűnözés a fejlődő szocialista társadalmi rendtől rendszeridegen, ezért a bűnözés a kapitalista gondolkodás továbbélésének, illetve a polgári ideológia befolyásának eredménye. A korábbiakban már bizonyítottuk, hogy milyen okai vannak ennek a túlzottan leegyszerűsített felfogásnak, a polgári országokban való elterjedésének, s milyen lehetőségek biztosítottak arra, hogy a valós helyzetet jobban feltárhassuk. Kaiser professzor véleménye szerint minden tudományelméleti, tudománypolitikai vagy intézményi rendszert ennek az elvnek rendelnek alá.

Felhívja a figyelmet arra, hogy a szocialista országokon belül a kriminológiai kutatás a marxista—leninista pártosságra épülő, a gyakorlati orientáltságú és jól hasznosítható kérdőíven nyugszik. A kérdésfeltevések alapján világos, hogy ezekben az országokban a kriminológia a társadalomirányítás eszközeként funkcionál. A kutatási irányultságra rányomja bélyegét az a tény, hogy a kutatók döntő többsége jogász, következésképpen a kérdésfeltevések is jogászi beállítottságúak. Több témában (urbanizáció és bűnözés, a kapcsolatzavarok elemzése) ennek ellenére a nyugati és a szocialista

országok eredményeinek összehasonlítására mód nyílik.

Úgy tűnik, önkritikusan kell fogadnunk a szerző észrevételét a társadalom és az egyén, valamint a bűnözés és a bűnelkövetés ma még nem kellően sokoldalú vizsgálatáról. Nem hagyható figyelmen kívül azonban, hogy a kriminológiát támogató marxista szociológia szintúgy két évtizedre tekinthet vissza, s ebből az első főként az elméleti megalapozással telt el. Most kezdenek beérni azok a konkrét eredmények, amelyek a kriminológiai kutatásokban nemcsak hogy felhasználhatók, de egyenesen mellőzhetetlenek a minőségi továbblépés érdekében. Arról kellene tehát beszélni, hogy a marxista kriminológia mind ez ideig nem tudott átfogó — és ugyancsak megalapozott — szociológiai eredményekre támaszkodni.

G. Kaiser józan beállítottságát bizonyítja, hogy kiemeli: a szocialista országokban a bűnözés lényegesen alatta marad a fejlett kapitalista országok bűnözésének. Érdekes módon ennek magyarázatában már figyelmen kívül hagyja a szocialista kriminológusok megállapításait. Helyette a szokásos — és ugyancsak vulgarizáló — polgári nézetet visszhangozza: az alacsonyabb urbanizáltság, továbbá a társadalmi kontroll egész arzenáljának a bűnüldözés érdekében való mobilizálása a legfőbb ok. Pozitívan nyilatkozik arról, hogy ez utóbbi messze túlhalad a hagyományos büntetőjog keretein (pl. a társadalmi bíróságok jogköre), s felhívja a figyelmet arra is, hogy a szocialista országokban nemcsak a bűnözési, de a visszaesési arány is lényegesen alatta marad a polgári országokénak.

Igen szűk irodalmi keresztmetszetben tájékoztatást nyújt a szocialista országokban folyó főbb szakkriminológiai vizsgálatokról, s tájékoztatást kap az olvasó a különféle jogtudatvizsgálatokról, amelyeknek eredményei azt tükrözik, hogy a polgári országokban jelentkező norma-elbizonytalanodási tendencia a szocialista országokban nem figyelhető meg.

Figyelemre méltó — s a további kriminológiai kutatások interpretálásakor fontos — megállapítása, hogy az általa a szocialista országokban tanulmányozott jelenségek nyugaton és keleten azonosak, s — szerinte — a bűnözés tényezői is felette állanak a társadalmi rendszereknek. A jogsértő tettének szocializációelméleti magyarázatai is azonosak mindkét társadalmi világrendszerben. Amíg azonban a polgári kriminológia megelégszik a szocializációs hiányosságok felismerésével, addig a szocialista kriminológia ezen túlhaladva a hibás beállítódást és a jogtudatot csakúgy vizsgálja, mint a felismerésből levonható gyakorlatias következtetéseket. Nem vesz tudomást azonban a normától eltérő személy cselekedetének indítékairól, mivel a normát magát nem teszi nagyító alá, s természetes tényként kezeli, hogy a normától eltérő személy, illetve cselekedete deviáns.

Ehhez — részint magyarázatként, részint cáfolatként — azt tehetjük hozzá, hogy a marxista kriminológia első megközelítésben valóban a szocialista országokban meglevő leglényegesebb problémákat elemezte. (Ezek egy része — legalábbis formailag — azonos a polgári országok gondjaival.) A kriminológia megerősödésére, de különösen a kellő szociológiai háttérre van szükség ahhoz, hogy az előzőekben hiányolt kérdésfeltevésekre is válaszolhassunk. Nem arról van tehát szó, hogy a kriminológia elzárkózik a büntetőjogtól eltérő jelenségek tanulmányozásától (a kriminológia önállósulása időszakában többek között éppen ebben jelölte meg a büntetőjogtól való különállását). Egyszerűen még nem jött el az ideje a továbblépésnek. A kiutat, a terveket mutatja, hogy a kriminológia is bekapcsolódik az országos, sőt nemzetközi deviációkutatásba, s a társadalmi rétegződés és a bűnözés összefüggéseinek vizsgálata során elemzésébe kívánja vonni a társadalmi és a jogi normák számos összefüggését.

4. A latens bűnözés *(az ún. sötétmező)* problémáinak részletes feldolgozásával a kriminológia hazai művelői mindmáig adósak, jóllehet néhány szerző már figyelmeztetett arra, hogy a kérdéskör kriminológiai jelentősége kiemelkedő, s elhanyagolása „... súlyos következményekkel járhat mind a bűnözés tanulmányozásában, mind pedig az ellene való küzdelemben" (ahogy *Gödöny József* fogalmaz A társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnüldözés c. könyvében). A figyelemfelhívások ellenére a sötétmező felmérésére magyar kutatók még nem vállalkoztak, pedig a bűnügyi tudományok művelőit már régóta foglalkoztatja, hogy mennyiben egyezik meg a hivatalosan ismertté vált bűnözés a ténylegessel. Korábban elsősorban spekulatív úton kísérelték meg ennek megállapítását, később empirikus tapasztalatokat igyekeztek gyűjteni. A kiindulópont mindvégig az volt — s ezzel kezdi vonatkozó fejtegetéseit G. Kaiser is —, hogy a kriminalisztika eszköztára nem nyújtja a bűnözés teljes és megbízható képét. Ennek megfelelően a kriminológiai analízis szempontjából a regisztrált bűnözés csak a tényleges bűnözés egyik mutatójaként fogható fel.

Ezt a megállapítást tulajdonképpen soha senki sem vitatta, de a bűnözés terjedelmének és arányainak jellemzésénél megelégedtek a regisztrált bűnözés adataival. Ennek elvi indoka az ún. konstans viszony törvényszerűségének, azaz annak elfogadása volt, hogy az ismert és a rejtve maradt bűnözés közötti viszony állandó. Ez a feltevés megengedte, hogy a sötétmező problémáját elhanyagolják, hiszen a kriminológusnak végeredményben mindegy volt, hogy a bűnözés egészéről vagy annak csak egy részéről nyer áttekintést, ha biztos lehetett abban, hogy a megismert rész reprezentatív és a tények az egész bűnözésre jellemzőek. A konstans viszonyok törvényszerűségét illetően azonban egyre több kétely merült fel, és — főként Durkheim munkásságára támaszkodva — néhány ezen alapuló további tételt, így különösen azt, amely szerint a fiatalkori bűnözés a fejlett ipari társadalmak normális jelensége, empirikus módszerekkel kíséreltek meg ellenőrizni. A szociológiában kifejlesztett interjú és kérdőív technikával kezdetben angolszász nyelvterületen, skandináv államokban, Hollandiában, s újabban az NSZK-ban folytattak ezirányú kutatásokat. A kutatások eredményeit G. Kaiser a következőkben látja összefoglalhatónak:

a) A fiatalkori bűnözés sokkal elterjedtebb, mint ahogy azt a hivatalos statisztikák mutatják, szin-

te nincs is olyan fiatalkorú, aki legalább egyszer ne követett volna el a bagatellbűnözés körébe eső valamilyen cselekményt. A kikérdezések szerint az ételopás, üzleti-, házi és családon belüli lopások, dologrongálás — és feltehetően még bizonyos szexuális elhajlások — a bűnelkövetőként nem regisztrált fiatalkorúak körében is statisztikai értelemben normális és közel mindennapos jelenségek. Ezek súlypontja a 16. életév alatt van.

b) A sötétmező kutatás értékes információkat tárt fel azokról a deviáns, prekriminális cselekményekről (az iskolakerüléstől a szabálysértésekig), amelyeket a bűnügyi statisztikák értelemszerűen nem tartalmaznak.

c) A kutatások ismételten megerősítették azt a közismert feltevést, hogy a tettesek csak egy része válik ismertté. Eszerint az ugyan normális jelenség, hogy a fiatalkorúak bűnt követnek el, az viszont már abnormális, hogy meg is büntessék.

d) A részletesebb analízisből kitűnik, hogy a bűnözés elterjedésében, intenzitásában és struktúrájában lényeges különbség, a tettesi körön belül pedig nagy szórás van. Így az az állítás, hogy minden fiatalkorú követ el bűncselekményt s ezért a fiatalkori bűnözés normális jelenség, differenciálatlan általánosítás, amely pontosításra szorul.

e) A kikérdezéssel megismert deliktumok nagyobb része szélsőségesen mindennapi és a bagatellbűnözés területére esik. Többszörös visszaesés és súlyos bűncselekmények elkövetése ezzel szemben a nem regisztrált fiatalok körében is ritka.

f) Mint a sértettkikérdezések (reportos on victimization) bizonyítják, a súlyosabb bűncselekményeket inkább feljelentik, mint az enyhébbeket.

g) Mindebből joggal következtethetünk arra, hogy a sötétmező az enyhébb bűncselekményeknél nagyobb, mint a súlyosaknál. Feltehetjük azt is, hogy a hivatalos kriminálstatisztikák a súlyosnak ítélt bűncselekményeket fajta, alakulás és területi megoszlás szerint helyesen tartalmazzák. De ez a feltevés még nem bizonyított, mivel mind ez ideig csak kevesen kísérelték meg a sötétmezőre vonatkozó információkat a rendőri felderítéssel párhuzamba állítani. Elmaradt továbbá az egyazon területre vonatkozó sértetti és tettesi értékelés viszonyának tisztázása. Ellentmondásosak továbbá a szociális réteghovatartozóság és a bűnözési aktivitásra vonatkozó lelet.

h) A fennmaradó kételyek ellenére az mindenképpen megállapítható, hogy a bűnözők és nembűnözők hagyományos felosztása értelmetlen, főként ha azt a fiatalkorú férfiakra és az egész bűnözésre vonatkoztatják. Úgy tűnik ugyanis, hogy a „bűnöző" kategóriába kerülés inkább fokozat, mintsem minőség kérdése. Azoknak többsége, akik a bíróság előtt megjelenni kénytelenek — főleg a közlekedési első bűntényesek — magatartásban, életvitelben semmi különbséget nem mutat a nem regisztráltak többségéhez viszonyítva.

i) Az egyszer — alkalomszerűen — elítéltek lényegesen különböznek a többszörösen elítéltektől, és sokkal közelebb állnak a nem büntetettekhez, mint a visszaesőkhöz. Ezért a büntetlenekre, egyszer vagy ritkán büntetettekre és többszörösen visszaesőkre felosztás empirikusan is megalapozott.

Mindezek a megállapítások, amelyek igazán újat a kriminológia művelőinek nem mondottak ugyan, de empirikus úton igazoltak már korábban megfogalmazott feltevéseket, bizonyos — a szerző által is hangsúlyozott — kritikával kezelendők. Óvatosságra késztetnek mindenekelőtt a módszertani hibák — pl. az, hogy a bűncselekmény tettesei önértékelésének megbízhatósága és pontossága már eleve nem értékelhető nagyra —, amelyek az adatfelvétel leggondosabban kiépített kontrollmódszerei mellett sem szűrhetők teljesen ki. A felmérés szükségszerűen kiterjed minden deviáns magatartásra, így eredményei a kriminálstatisztikákkal csak igen korlátozott mértékben vethető össze. Megalapozott az az ellenvetés is, hogy a sötétmező kutatások szinte kivétel nélkül gyerekekre, fiatalkorúakra vagy a kikérdezett felnőttek fiatalkori cselekményeire vonatkoztak, noha az igazán értékes adatokat a felnőttkorban rejtve maradt cselekmények leírása adná. Ezeket a körülményeket is figyelembe véve annak értelmezése, hogy a kikérdezettek adatai a társadalom feltételezett toleranciáját tükrözik-e vissza — nevezetesen azt, hogy bizonyos korúaktól bizonyos deliktumokat messzemenően eltűr —, vagy azt, hogy a kikérdezettek adatai a bűnözés valóságos megosztását mutatják, igen nehéz.

Összegezve tehát az sem tekinthető megalapozott állításnak, hogy a sötétmező kutatás a bűnözés pontosabb képét adná, mint a kriminálstatisztika. Úgy tűnik, nem járhatunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy itt a valóság megismerésének két különböző útjáról van szó, amelyek közül egyiket sem lehet — G. Kaiser könyvében az itt vázoltnál sokkal részletesebben ismertetett hibáik miatt — előnyben részesíteni a másik rovására. A két adatgyűjtési mód együttes használata nyilvánvalóan sokkal több információt nyújt a bűnözésről, mint amennyit különkülön bármelyik is képes.

5. Könyvének 5. fejezetében foglalkozik a szerző a *kriminálgeográfia* kérdéskörével is, leírva, hogy a bűnös magatartások nagy számára tekintettel a kriminálfenomenológia (Gross, Geerds, Mergen) és a kriminálgeográfia (Herold, Schwind) strukturális ismérvek felderítésére törekedtek. Mindkét szemléletmód célul tűzte ki bizonyos bűncselekmények vagy bűncselekménycsoportok részletes leírását, a kriminálgeográfia esetében a bűnözésnek a területre vonatkoztatásával. Bár az ilyen analízis információs teljesítményét és bizonyító értékét nem szabad lebecsülni — hangsúlyozza G. Kaiser —, fel kell azonban ismerni, hogy a bűnözést csak akkor lehet megfelelően leírni, ha a modern kriminológia teljes eszköztárát és fogalmi apparátusát bevonjuk az analizisbe. A bűnözés olyan leírása, amely a társadalom különböző befolyásoló tényezőivel, a rendőrséggel és a jogalkalmazással, a feljelentővel és a sértettel való összefüggést nem ismeri fel, csak a bűnözés leegyszerűsített és ezért ki nem elégítő képét nyújtja. Ez az állítás kriminológiai aspektusból kétségtelenül igaz, úgy véljük azonban, hogy a szerző itt valami olyat kér számon a kriminálgeográfia művelőitől, amit azok — cél-

jukat tekintve — nyugodtan mellőzhettek. A társadalmi befolyásoló tényezők Kaiser által hiányolt köre ugyanis túl általános ahhoz, hogy valamely szűken vett terület bűnözését a kriminálgeográfia célkitűzésének megfelelően jellemezhesse.

A kriminálgeográfia — s különösen annak éppen H. Herold neve által jelzett irányzatának — célja közel sem a bűnözés teljes tudományos igényű leírása, hanem annak bizonyos jól körülhatárolt gyakorlati (elsősorban rendőri szolgálatszervezési és kriminál taktikai) célú megragadása. Mint Herold leszögezte, a kriminálgeográfia célja kiválasztott területi egység bűncselekmények és tettesi lakóhely, valamint a különböző területek közötti tettesi áramlás általi tényleges helyi és időbeli terhelésének megragadása és térképészeti ábrázolása. Ennek eredményeit kívánja azután a terület strukturális és funkcionális fogalmával összefüggésbe hozni, hogy olyan deskriptorokat (ide sorolja a beépítés módját, a lakosságsűrűséget, munkahelysűrűséget, gazdasági-, kulturális- és adminisztratív intézményekkel ellátottság stb), illetve azok halmazát felderítse, amelyek az egyes területek kriminalitást kiváltó vonzását magyarázzák. (A kriminálgeográfia csak ennyiben, okkutatási jellege miatt áll közel kriminológiához.) Az így feltártak ismeretében a megelőzést általában is, de különösen annak rendőri módszereit sokkal hatékonyabban lehet szervezni. A kriminálgeográfia különböző sűrűségi mutatói megfelelő térképészeti feldolgozásban tehát elsősorban a bűnügyi helyzet rendőri analízisének fontos eszközei, mintsem a kriminológia igényeit kielégítő leírások.

6. Végezetül célszerűnek látszik *szerzőnek a bűnözés magyarázatára vonatkozó nézetével* is megismerkedni. Eszerint az eltérő szocializáció és a társadalmi kontroll elmélete a leginkább elfogadható. Ez a felfogás tekintetbe veszi a különféle bűnözési mozgásokat, csakúgy, mint a bűnelkövetőt, a jogsértés körülményeit és megmagyarázza a szociális reakciót is. A női bűnözés változatlanul alacsony számát a férfiak által elkövetett erőszakos bűncselekmények emelkedő számához viszonyítva arra az álláspontra helyezkedik, hogy a két nem közötti eltérőség oka elsősorban az eltérő társadalmi szerepben keresendő, amely csaknem minden társadalmi rendszerben megegyező. Felhívja a figyelmet arra, hogy a bűnözést alapvetően a társadalmi környezet determinálja. Minél nagyobb az ipar és a kereskedelem, annál több a lehetőség a lopásra és a betöréses lopásra, rablásra. Minél kiterjedtebbek a társadalmi kapcsolatok, annál több az alkalom a csalásra és a testi sértésre. Minél magasabb a bűnözési lista, annál kisebb a felderítés (tettenérés) valószínűsége. Ehhez járul a határokon belüli és az államok közötti mobilitás.

Mihelyt azt észleljük, hogy a jog által előírt normarendszer, mint szabályozóerő veszít értékéből (amint az a fiatalkori bűnözés esetén megállapítható), számos más hiányosságra is fényt deríthetünk. Fel kell ismerni — írja a szerző — az informális társadalmi kontrollban rejlő problémákat is. Jó példa erre a vallás. Amint csökkent a normák ereje, úgy kellett a jognak mind nagyobb terhet átvállalnia. Tudomásul kell venni, hogy az ellentétes normák között élő társadalomban noha a bűntettek aránya tulajdonképpen alacsony, azonban igen nagy azoknak a száma, akiknek belső „védettsége" túlságosan csekély ahhoz, hogy ezeken az ellentmondásokon mindig úrrá tudjon lenni. Ezek az ellentmondások a társadalmat felkészületlenül érték. Ez az oka részben annak, hogy a társadalom bizonyos rétegeinek beilleszkedési problémáit mind ez ideig nem, vagy alig sikerült megoldani, vagy legalábbis befolyásolni. Éppen ezért a kriminológia a jövőben sokkal nagyobb figyelmet kell szenteljen a kriminálpolitikának.

Kaiser professzor most idézett megállapításaival — a társadalmi okok eltérőségének hangoztatása mellett — úgy vélem teljes mértékben egyetérthetünk.

Irk Ferenc—Pusztai László